

POZNÁMKY K RODOVEJ ASYMETRII POMENOVANÍ OSÔB V SLOVENČINE¹

Soňa Rešovská

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Ul. 17. novembra 1, Prešov
E-mail: sona.resovska@unipo.sk*

REŠOVSKÁ, S. (2023): Notes on Gender Asymmetry of Personal Nouns in the Slovak Language. In: *Slovenská reč*, 88/2, 106 – 128.

Abstract: The article deals with examples of gender asymmetry in contemporary Slovak word stock. It analyzes a selection of lexical units falling into one of three types of gender asymmetry – lexical gaps, parallel designation with a semantic shift and epicene nouns. The article is broken into sections dedicated to three types of asymmetry with each of them presenting various examples of lexical units considered asymmetrical. The analysis, based on comparison of lexicographic and corpus sources, also includes interpretation of possible causes for asymmetries in particular cases. With the inclusion of corpus-based checking of the analyzed lexical units, the article is also able to provide information on current state of asymmetries (especially those that were determined by social factors) under the increasing influence of implementation of gender inclusive language.

Keywords: personal nouns, gender asymmetry, lexical gaps, parallel designation with a semantic shift, epicene nouns, gender inclusive language.

Článok v skratke:

- Pre slovenčinu je typická rodová symetria, prípady rodovej asymetrie sú zaujímavé ako prostriedok pozorovania situácií, v ktorých absentuje potreba pomenovať denotát ženského či mužského pohlavia alebo sa tieto pomenovania sémanticky odlišujú.
- V ktorých prípadoch dochádza k zaplňaniu lexikálnych medzier a v ktorých sa naopak medzera zachováva, resp. sa (ne)zmenil pôvodný sémantický rozdiel medzi pomenovaním mužskej a ženskej osoby?
- V čom spočíva asymetria epicen a ako sa prejavuje?
- Ako sa vyvíja vplyv sociálnych faktorov na existenciu rodovej asymetrie špecificky vo vzťahu k pomenovaniu ženských osôb?

1. ÚVOD

Otázka reprezentácie žien v jazyku sa v poslednom období dostáva aj do povedomia slovenskej lingvistiky, a to predovšetkým v intenciách používania rodovo vyváženého jazyka (napr. Cviková – Juráňová 2015; Urbancová 2019, 2021, 2022; Kyseľová – Wojnarowska – Dohnalová 2021; Štefaňáková 2021) či otázok prechýľovania ženských priezvisk (napr. Molnár Satinská – Valentová 2016; Wachtarczyková – Garabík 2016). Ďalším zo spôsobov, ako skúmať postavenie žien v jazyku

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0025/22 (50 %). Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0046 (50 %).

a sprostredkované aj v spoločnosti a kultúre reprezentovanej jazykom, je analýza rodovej symetrie a asymetrie v lexikálnej zásobe, ktorej sa doteraz rozsiahlejšie venovali M. Sokolová (2000) a M. Micháľková (2009, 2014), novšie aj R. Garabík – J. Wachtarczyková (2022). Rodovo symetrické pomenovania – dvojice lexém, ktoré označujú mužskú aj ženskú osobu (zvyčajne ako výsledok derivácie v smere maskulínium → feminínium/feminatívum), a rodovo asymetrické dvojice (jedno z dvojice pomenovaní absentuje alebo je sémanticky odlišné) umožňujú pozorovať, v ktorých oblastiach života spoločnosti sa objavuje komunikačná potreba na utvorenie pomenovania ženskej osoby a v ktorých sa naopak doteraz nevytvorila. Sprostredkované tak možno sledovať dynamiku spoločenského vývoja vo vzťahu k prítomnosti a úlohám žien v spoločnosti. Výskum rodových symetrií a asymetrií má teda význam nielen z lingvistického hľadiska, ale napr. J. Valdřová (2018, s. 18) upozorňuje aj na ich sociálny rozmer: „V používaní názvů osob lze pozorovat asymetrie, které jazykově legitimizují genderové (tj. mocenské) hierarchie [...]“.

Štúdiá prostredníctvom analýzy a interpretácie jednotlivých typov rodovej asymetrie spája oba aspekty tejto problematiky. Lingvistická analýza založená na komparácii korpusovej sondy do (ne)existencie konkrétnych pomenovaní ženských, ale aj mužských osôb a lexikografického spracovania týchto pomenovaní² slúži ako základ pre interpretáciu extralingválnych činiteľov v pozadí rodovej asymetrie. Jej cieľom je na čiastkových výsledkoch vyhodnotiť tendencie týkajúce sa vyrovnávania či zachovávanía stavu rodovej asymetrie odvíjajúcej sa od pôsobenia sociálnych faktorov. Štúdiá sa tiež okrajovo venuje problematike epícen (porov. časť 4) ako ďalšiemu z typov asymetrie. Hoci si štúdiá nekladie úlohu skúmať danú problematiku aj zo sociolingvistického hľadiska, na základe korpusovej analýzy je možné vyvodit' aspoň čiastkové závery o (ne)existencii a (ne)používaní konkrétnych rodových foriem.

Predložená štúdiá je rozdelená na šesť častí. V častiach venovaných teoretickým východiskám predstavuje základné pojmy ako pohlavie, rod/gender, rodovo vyvážený jazyk, rodové symetrie a asymetrie. V rámci analýzy sa v ďalších častiach text zameriava postupne na lexikálne medzery v dvoch odlišných skupinách pomenovaní, paralelnú designáciu so sémantickým posunom a epícená. Záver ponúka zhrnutie niektorých čiastkových zistení spolu s uvažovaním o otázkach lexikografického spracovania pomenovaní ženských osôb.

2. POHLAVIE, ROD, GENDER

Pre uvažovanie o téme rodových symetrií a asymetrií v jazyku je nevyhnutné definovať aj biologické a sociologické termíny pohlavie, rod, ako aj novozažívaný

² Pomenovanie ženskej osoby sa typicky uvádza prihniezdované v hesle, ktoré spracúva pomenovanie mužskej osoby.

termín gender, ktoré sú navzájom prepojené a ovplyvňujú aj interpretáciu výskytu rodovo symetrických a asymetrických vzťahov v lexike.

Pohlavie ako biologický koncept je binárne (v zmysle dichotómie muž – žena), zatiaľ čo *rod*, resp. *gender*, je spoločenský a kultúrny koncept, ktorý sa od biologickej dichotómie odvíja. Základný rozdiel medzi pohlavím a rodom spočíva v ukotvenosti pohľadu na rozdiely medzi mužom a ženou. *Pohlavie* ako termín definuje biologické, anatomické rozdiely, v rámci *rodu* ako termínu sa na tieto anatomické rozdiely navrstvujú kultúrne a sociálne modely správania, typizované roly pripisované jednému a druhému pohlaviu. K. Kedron (2014, s. 32) tiež upozorňuje, že pohlavie je, samozrejme, rovnaké bez ohľadu na konkrétnu kultúru, kým koncept a vnímanie mužského a ženského rodu sa môže výrazne líšiť práve v závislosti od zaužívaných kultúrnych obrazov a môže sa meniť či modifikovať v priebehu historických období. Navyše, rod a v ňom obsiahnuté modely správania a roly si môže jednoducho osvojiť aj osoba patriaca k opačnému pohlaviu, a teda sa jej tradične pripisuje aj opačný rod. Na druhej strane zmena pohlavia je biologicky nemožná bez série chirurgických zákrokov (Lawson – Garrod 2001, s. 99).

Rod ako kultúrny a sociálny konštrukt funguje ako jeden z určujúcich aspektov existencie jednotlivca v spoločnosti, ovplyvňuje jeho interakciu s ostatnými jej členmi, ako aj to, akým spôsobom spoločnosť jednotlivca vníma, aké má od neho očakávania atď. Rod je tiež kľúčovým aspektom sebauvedomovania jednotlivca a predurčuje ho na konkrétny spôsob života (Kedron 2014, s. 31). Ako píše I. V. Zykova (Kedron 2014, s. 32), sociálne koncepty sa spolu s celou spoločnosťou menia pod vplyvom historického, politického, kultúrneho a ekonomického vývoja, koncept rodu sa takisto dynamicky rozvíjal a menil. Najvýraznejší posun konceptu rodu nastal v priebehu 20. storočia, keď sa dovtedy jasne ohraničená základná téza o mužovi (vodcovi, živiteľovi, hlave rodiny) a žene (manželke a matke dozerajúcej na domácnosť) postupne dostávala do čoraz výraznejšieho kontrastu so začleňovaním žien do verejného aj pracovného života, čo spôsobilo zmenu dynamiky rodinnej štruktúry, a teda aj vymedzenia jednotlivých rodov.

Popri slovenskom termíne *rod* sa v aktuálnych diskusiách o tejto problematike objavuje aj pôvodom anglický termín *gender*, ktorý autorky J. Cviková a J. Juráňová (2015, s. 7) označujú, vychádzajúc z viacerých príkladov konkrétneho použitia v odborných a metajazykových textoch, za synonymný s termínom *rod*.

K zmenám vo vnímaní rol mužov a žien dochádza aj na začiatku 21. storočia, súčasná diskusia o rodovej rovnosti je pokračovaním predchádzajúcich posunov a prehodnocovania rodových konceptov, pričom aktuálny stav spoločenskej diskusie umožnil aj otvorenie otázky striktno binárneho vnímania rodu a rodovej identity. Ako tzv. *nebinárne rodové identity* sa označuje súbor rodových identít, ktoré rôznymi spôsobmi prekračujú tradičné chápanie rodu ako binárnej, komplementárnej ka-

tegorie.³ Napriek tomu, že v štúdiu pracujeme s binárnym vnímaním rodu a posudzujeme existenciu, resp. absenciu pomenovaní mužských a ženských osôb, do budúcnosti si uvedomujeme potrebu pozorovať a analyzovať, akými spôsobmi sa jazyk a konkrétne lexikálna zásoba vyrovná s rozvíjajúcou sa diskusiou o rodových identitách.

3. GENERICKÉ MASKULÍNUM, ANDROCENTRIZMUS A RODOVO VYVÁŽENÝ JAZYK

Jazykovedná a sociologická diskusia o rode sa stretáva v otázkach o spôsobe, akým jazyk reflektuje prítomnosť žien v rôznych oblastiach života. Jednou z kľúčových tém sa v tejto súvislosti dlhodobo ukazuje používanie generického maskulína a z neho (ne)vyplývajúci androcentrismus jazyka. Generické maskulínium, zovšeobecnené používanie pomenovania mužskej osoby, mužského rodu na označenie osôb oboch pohlaví, v rámci ktorého teda „ženy nejsou příjmo pojmenovány, nýbrž takzvaně zahrnuty pod mužské názvy osob“ (Valdrová 2018, s. 138), patrí v slovenčine medzi pomerne frekventované prostriedky. Práve vzhľadom na to, že pomenovanie mužskej osoby sa v jazyku vníma ako univerzálne, všeobecné⁴, T. Dickins (2001) považuje slovanské jazyky za androcentricke, rodovo nevyvážené.⁵

³ Autori (napr. Bosson – Vandello – Buckner 2018) sem zaraďujú genderqueer identitu (genderqueer identity), keď sa jedinci identifikujú ako oba, ani jeden alebo ako kombinácia ženského a mužského rodu, rodovo fluidnú alebo rodovo premenlivú identitu (gender fluid identity), čiže jednotlivcov, ktorí sa identifikujú striedavo so ženským alebo mužským rodom, bigenderovú (bigender) či trigenderovú (trigender) identitu, a teda jednotlivcov identifikujúcich sa raz so ženským a raz s mužským rodom alebo so ženským, mužským aj tzv. tretím rodom.

⁴ Na rozdiel od pomenovania ženskej osoby, ktoré sa používa výlučne na označenie denotátu ženského pohlavia.

⁵ Dôležité je však poznamenať, že sémantická asymetria, jeden z argumentov v prospech prevalencie androcentrizmu – sa v slovenčine nevyskytuje s rovnakou frekvenciou ako v ďalších slovanských jazykoch (porov. napr. Garabík – Wachtarczyková 2022). T. Dickins (2001) za sémantickú asymetriu považuje prípady uprednostňovania použitia generického maskulína na označenie ženskej osoby ako prostriedku vyjadrenia prestíže (najčastejšie v rámci povolania či funkcie), napr. *MUDr. Zuzana Nová – detský lekár; Som právnik, mala by som tomu rozumieť*. Hoci do istej miery sa tento spôsob využíva aj v slovenčine, v ďalších slovanských jazykoch (napr. ruština, ukrajinčina, poľština) sa používanie feminatíva úplne odsúva v prospech generického maskulína predovšetkým ako dôsledok prítomnosti expresívneho príznaku feminatívu v týchto jazykoch. Používať feminatívum na pomenovanie ženskej osoby teda v týchto jazykoch implikuje pripisovať nižšiu mieru vážnosti, resp. ironizovať ženy v daných povolaniach. Mužské, reprezentované generickým maskulínom, sa v tomto prípade spája s profesionalitou a prestížou, ženské je vnímané ako odvodené, a teda neúplné, nedostatočné, na čo sa viaže aj ironizujúci expresívny príznak (Hellinger – Bußmann 2015, s. 12 – 13). Rozpory v používaní feminatívu a generického maskulína sa potvrdzujú aj v najsúčasnejšej lexike poľštiny. Ako uvádza M. Vojtková (2022, s. 26): „Veľkú skupinu ženských derivátov charakterizuje neustálenosť či absencia spoločenskej akceptácie. [...] Aj napriek silnému zastúpeniu ženských prechýlených názvov v neologickej lexike pragmatické aspekty ich používania či nepoužívania sú napodiv protirečivé.“

Problematika generického maskulína prirodzene súvisí aj s témou rodových asymetrií. Jeden zo spôsobov vyhábania sa používaniu generického maskulína, snaha o rodovo vyvážený jazyk, je prepojený okrem iného s odstraňovaním lexikálnych medzier pomocou rodovej špecifikácie (porov. aj časti 4.1.2. a 4.1.3.). Téma rodovo vyváženého jazyka patrí k širšej spoločenskej diskusii o politickej korektnosti. V intenciách lingvistiky sa politická korektnosť vyznačuje snahou o elimináciu takej jazykovej praxe, ktorá zneviditeľňuje rôzne skupiny ľudí na základe ich identity. Whorfovská teória spája vnímanie reality a myšlienkové procesy s používaním jazyka, čím jazyk formuje mimojazykovú skutočnosť a ovplyvňuje to, ako na ňu reagujú používatelia jazyka. V jazyku sú týmto spôsobom kódované aj predsudky, napr. používanie sexistického alebo rasistického jazyka teda nepriamo podporuje zachovávanie sexismu, resp. rasizmu (Roper 2023). Uplatňovaním zásad používania rodovo vyváženého jazyka⁶ je teda v súlade s touto teóriou možné obmedziť prejavy sexismu v spoločnosti, teda v mimojazykovom priestore.

4. RODOVÁ ASYMETRIA A JEJ TYPY

Za rodovú asymetriu v našom prístupe považujeme nerovnovážne zastúpenie pomenovaní mužských a ženských osôb v jazyku. Nerovnovážna reprezentácia mužov a žien môže v jazyku nadobúdať rôzne podoby, vo všeobecnosti sa uvažuje o gramatickej, sémantickej a lexikálnej podobe rodovej asymetrie. Možno hovoriť o jej štyroch základných typoch (Micháľková 2009, 2014):

a) **Lexikálna medzera** je stav absencie jedného z dvojice pomenovaní mužskej, resp. ženskej osoby. V tomto ponímaní sa lexikálna medzera vníma ako protiklad k rodovo symetrickému vzťahu, keď v jazyku existujú pomenovania osôb oboch pohlaví zvyčajne späťých slovotvornými vzťahmi, kde maskulínium funguje ako motivant feminatíva (*mediátor* → *mediátorka*, *influencer* → *influencerka*). Ako lexikálna medzera sa potom vyhodnocuje absencia pomenovania mužskej či ženskej osoby, ktorú by zo slovotvorného hľadiska bolo možné utvoriť, v mimojazykovej realite však denotát daného pohlavia neexistuje alebo nie je natoľko významný, aby sa vytvorila potreba pomenovať ho (*drevorubač* : **drevorubačka*, **chyzný* : *chyzná*). O lexikálnych medzerách je však možné hovoriť aj v prípade, že existujúce pomenovanie a potenciálne pomenovanie, na strane ktorého existuje lexikálna medzera, by neboli vo vzťahu slovotvornej motivácie, a šlo by teda o heteronymá (*Ø* : *subreta*)⁷.

b) **Paralelná designácia so sémantickým posunom** vyplýva zo sémantickej odlišnosti v pomenovaní mužskej a ženskej osoby. V symetrických dvojiciach späťých slovotvorným vzťahom sa feminatívum, ktoré sa zaraďuje k modifikačnému

⁶ Pre slovenčinu rozsiahlejšie spracované v texte *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka* (Cviková 2015).

⁷ Aj keď teoreticky možný by bol aj motivačný vzťah *subret* → *subreta*.

typu onomaziologickej kategórie (Furdík 2004, s. 100; Vužňáková 2006, s. 18), od svojho motivantu odlišuje iba jedným sémantickým príznakom, „žena“. Podstatou asymetrie založenej na sémantickom posune je okrem čistého prechýlenia, obohatenia o sémantický príznak „žena“, prítomnosť ďalších sémantických príznakov, ktoré spôsobujú výraznú odlišnosť v sémantike pomenovania mužskej a ženskej osoby. Medzi lexémami existuje vzťah slovotvornej motivácie, možno teda uvažovať o lexicálnej symetrii, zo sémantického hľadiska však ide o rodovú asymetriu. Sémantický posun medzi pomenovaním ženskej a mužskej osoby je v niektorých prípadoch založený aj na pragmatickej príznakovosti jednej z lexém, príznakový člen dvojice je typicky kolokviálna či expresívna lexéma (*bača* : *bačovka*⁸, *zlatokop* : *zlatokopka*).

c) **Epicená** sú charakterizované ako lexémy, ktorých gramatický rod je nezávislý od biologického pohlavia pomenúvaného denotátu, napr. *človek*, *osoba*, *osobnosť*, *individuum*, *jedináčik*, *sirota*, *súrodenec*, *celebrita*. Gramatický rod epicen sa odráža aj v kolokáciách so slovnými druhmi s gramatickou kategóriou kongruencie, ktoré sa prirodzene prispôbujú gramatickému rodu lexémy taktiež bez ohľadu na pohlavie denotátu (*Lady Gaga je môj idol.*; *Boris Kollár nie je žiadna celebrita.*).

d) **Obojrodové substantíva** možno vnímať ako protiklad k epicenám. Ide o pomenovania, ktoré majú v základnom tvare rovnakú podobu, vždy však odrážajú mimojazykovú realitu, teda pohlavie denotátu, ktorý pomenúvajú. Základný tvar spoločný pre oba gramatické rody sa pri deklinácii špecifikuje v závislosti od pohlavia denotátu, ktorý sa premieta do konkrétneho typu maskulínneho, resp. feminínneho skloňovania. Pre slovenčinu nie je tento typ rodovej asymetrie typický vzhľadom na dôsledné uplatňovanie deklinácie, ktorá vychádza z gramatického rodu substantíva, v niektorých prípadoch však možno o obojrodovosti uvažovať v súvislosti s prevzatými lexémami, ich gramatický rod sa v konkrétnych prípadoch uvedomuje na základe kolokácií so slovnými druhmi s kategóriou kongruencie. Konkrétne tvary sa v tomto prípade prispôbujú mimojazykovej realite, teda pohlaviu denotátu, napr. *guru*: *Včerajšie vystúpenie investorského guru W. Buffeta*; *Chce si kúpiť ultra úzke nohavice od módnej guru Victorie Beckham*. Obojrodové substantíva vzhľadom na ich okrajový charakter v slovenčine v tomto texte osobitne neanalyzujeme.

Uprednostňovanie pomenovaní mužských osôb, mužského rodu a prítomnosť a postavenie žien v jazyku sa priamo dotýka dvoch typov asymetrie, lexicálnych medzier a paralelnej designácie so sémantickým posunom, ktoré sú úzko naviazané na problematiku reprezentácie pohlaví v jazyku. V prípade ďalších dvoch typov⁹ je možné asymetriu vnímať predovšetkým z gramatického hľadiska. V rámci prezentovanej analýzy sa zameriavame na interpretáciu a opísanie jednotlivých

⁸ S významom „bačova žena“.

⁹ Azda s výnimkou jednotlivých významov lexémy *človek* (porov. časť 5).

asymetrických typov s náčrtom možností uvažovania o tejto problematike. Neuvádzame štatistické údaje, ktoré si jednoznačne vyžadujú rozsiahlejší výskum pomenovaní osôb vrátane analýzy neologizmov na získanie komplexného obrazu o rodovej (a)symetrii aj v novoutvorených lexémach. Štúdia sa teda predovšetkým pokúša načrtnúť problematiku rodovej asymetrie a identifikovať jej základné tendencie.

4.1. LEXIKÁLNE MEDZERY

Lexikálne medzery, čiže absencia jedného z pomenovaní na osi mužská osoba – ženská osoba, sú v slovenčine najfrekventovanejším typom rodovej asymetrie. V tomto kontexte termín označuje stav, keď existuje v jazyku buď pomenovanie osoby mužského, alebo ženského pohlavia bez „opačného“ ekvivalentu. Z tohto hľadiska možno teda lexikálnu medzeru považovať za protiklad rodovej symetrie, keď v jazyku existuje pomenovanie mužskej aj ženskej osoby, pričom sa tieto líšia iba jedným sémantickým príznakom „žena“. Rodová symetria sa prejavuje predovšetkým ako existencia dvojice pomenovaní mužskej a ženskej osoby spätých slovotvorným vzťahom, kde maskulínium je motivantom pomenovania ženskej osoby. Možný, i keď ojedinelý, je aj motivačný vzťah feminínium → maskulínium, motivát je v tomto prípade bohatší o sémantický príznak „muž“.

Za lexikálnu medzeru teda považujeme absenciu pomenovania mužskej či ženskej osoby v prípade, že neexistuje slovotvorné obmedzenie na jeho vytvorenie.¹⁰ V takom prípade je teda možné predpokladať, že pomenovanie osoby konkrétneho pohlavia sa nevytvorilo z extralingválnych dôvodov. Príčiny absencie jedného z dvojice pomenovaní mužskej či ženskej osoby M. Micháľková (2009) zhrňa do troch skupín faktorov:

a) **Biologické faktory** – ak sa pomenúvaný denotát vyznačuje biologickými znakmi typickými iba pre jedno pohlavie, denotát opačného pohlavia neexistuje a v jazyku vzniká lexikálna medzera (*bradáč, šestonedielka, dojka*).¹¹

b) **Inštitucionálne faktory** – v prípade, že vykonávanie funkcie či povolania sa inštitucionálne obmedzuje iba na jedno pohlavie, denotát opačného pohlavia neexistuje a v jazyku sa objavuje lexikálna medzera, napr. *pápež, biskup, kňaz*.¹²

¹⁰ K slovotvorným obmedzeniam tvorenia feminatív od (niektorých) maskulín utvorených sufixmi *-áčik, -ec, -áč* (napr. *miláčik, zločinec, papáč*) porov. Sokolová (2000).

¹¹ V niektorých prípadoch napriek biologickému obmedzeniu vznikajú pomenovania osoby opačného pohlavia s preneseným, resp. modifikovaným významom, ktorý tieto obmedzenia nezohľadňuje. V SNK sa napríklad objavuje (okazionálny) výskyt prechýlenej lexémy *emuška* v preklade knihy *Sladké zajtrajšky* autorky B. Smalls (1986, preklad 1999). Lexéma pomenúva ženskú strážkyňu sultánovho háremu, ktorá je napriek absencii biologických charakteristík denotátu utvorená analogicky od pomenovania mužskej osoby.

¹² Platí v prípade pomenovania cirkevných hodností v rámci katolíckej cirkvi, ostatné kresťanské cirkvi povoľujú zastávať niektoré pozície aj ženám.

c) **Sociálne faktory** – existencia denotátu v mimojazykovej realite nie je obmedzovaná, považuje sa však za spoločensky neočakávanú, netradičnú či nevýznamnú, napr. *posunovač* (*posunovačka), *rezbár* (*rezbárka), *chyžná* (*chyžný), *mažoretka* (*mažoret).

V rámci našej analýzy rodovej asymetrie sa spomedzi lexikálnych medzier zameriame na tie, ktorých vznik je podmienený pôsobením sociálnych faktorov. Z hľadiska porovnania spôsobu reprezentácie mužov a žien v jazyku ich analýza najkomplexnejšie ilustruje rozdiely vo vnímaní oboch pohlaví a spôsob, akým sa tieto rozdiely odrážajú v lexike slovenčiny. Biologické a inštitucionálne faktory de facto úplne zabráňujú možnému vzniku pomenovania, pôsobenie sociálnych faktorov sa pod vplyvom spoločenských zmien modifikuje, čím sa vytvárajú predpoklady na postupné zapĺňanie lexikálnych medzier. Pre vytvorenie obrazu o dynamike rodových (a)symetrií je teda kľúčové sledovať práve tieto typy lexikálnych medzier a faktory ovplyvňujúcich ich zánik.

4.1.1. Metodika spracovania analýzy lexikálnych medzier

Lexikálne medzery, ktoré sú dôsledkom pôsobenia sociálnych faktorov, sme posudzovali a vyhodnocovali na základe porovnávania lexikografických a korpusových zdrojov. Na prvotnú identifikáciu lexikálnej medzery slúži lexikografické spracovanie súčasnej lexiky vo výkladových slovníkoch, *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003; ďalej aj KSSJ) a *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (Buzássyová – Jarošová 2006, Jarošová – Buzássyová 2011, Jarošová 2015, 2021; ďalej aj SSSJ). Lexikograficky naznačené lexikálne medzery potom konfrontujeme s korpusovými databázami dvoch typov korpusov – *Slovenského národného korpusu* (verzia prim-10.0-public-all, 2022)^[1] a internetového korpusu *Aranea*^[2] (Benko 2014). Lexikálnu medzeru v slovníku tak porovnávame so stavom v úze, čo nám umožňuje zachytiť posuny v sociálnych faktoroch v procese na rozdiel od lexikografických diel, ktoré na zmeny reagujú menej flexibilne.

V texte uvádzame príklady na slovníkovo identifikované lexikálne medzery, ktoré sa korpusovým vyhľadávaním nepotvrdili¹³, ako aj na medzery, ktorých existenciu možno predpokladať aj v úze na základe korpusových dokladov. Prezentovaný materiál členíme na dve časti – pomenovania osôb podľa povolania (4.1.2.) a pomenovania osôb podľa charakteristík, vlastností a správania (4.1.3.)

4.1.2. Pomenovanie osôb podľa povolania

Pomenovania osôb podľa povolania či vykonávanej funkcie sú v rámci sociálnych faktorov najčastejšími prípadmi existencie lexikálnej medzery. Tie sa typicky

¹³ Je teda pri nich možné predpokladať, že pôvodná lexikálna medzera sa medzičasom zaplnila – objavil sa denotát a vytvorilo sa preň pomenovanie.

objavujú na mieste pomenovaní podľa povolání, ktoré sú na základe svojich charakteristík stereotypne vnímané ako výlučne mužské alebo výlučne ženské. Napriek tomu však porovnanie lexikografického spracovania a korpusových výsledkov v prípade týchto pomenovaní naznačuje postupné oslabovanie vplyvu spoločenského vnímania niektorých profesií ako iba mužských alebo iba ženských. Lexikálne medzery naznačené v slovníkoch sa v konfrontácii s korpusovými dokladmi vo viacerých prípadoch už nepotvrdzujú.

KSSJ napríklad spracúva pomenovania mužských osôb *drevorubač, klampiar, osvetľovač, lesník, rušňovodič, strojník, strojvodca, posunovač* bez prihniezdovaných feminatív¹⁴, na mieste pomenovaní ženskej osoby je teda podľa lexikografického spracovania lexikálna medzera. SSSJ svojím spracovaním potvrdzuje lexikálnu medzeru v prípade lexémy **drevorubačka*, feminatíva *lesníčka* a *osvetľovačka* sa však v SSSJ už objavujú.¹⁵

Vyhľadávanie v korpusových databázach potvrdzuje tendenciu zo SSSJ a OGSS (porov. poznámku 15), z uvedených lexém možno za medzeru vyskytujúcu sa aj v úze označiť iba lexému **posunovačka*¹⁶ a **klampiarka*¹⁷. Vo všetkých ostatných prípadoch sa počet korpusových výskytov feminatív pohybuje v rozmedzí od dvoch do 30.¹⁸ Postupná emancipácia v pôvodne výlučne „mužských“ profesiách (v tejto skupine možno hovoriť o povolaniach, ktoré si vyžadujú vysokú mieru fyzickej kondície, technických znalostí či zručností) – teda spôsobuje postupné zapĺňanie lexikálnych medzier. So vznikom denotátu vzniká pomenovacia potreba, čo spôsobuje zaplnenie lexikálnej medzery.

Podobne sa lexikálne medzery v KSSJ objavujú v spracovaní hesiel *debnár – *debnárka; drotár – *drotárka; kolár – *kolárka; kováč – *kováčka; murár – *murárka; sedlár – *sedlárka; stolár – *stolárka; tesár – *tesárka*. Remeslá v minulosti vykonávali takmer výlučne muži, čím možno vysvetliť vznik a pretrvávanie existen-

¹⁴ Na druhej strane je potrebné poznamenať, že lexikografické medzery môžu byť v niektorých prípadoch spôsobené aj nekonzistentnosťou uvádzania feminatív ako prihniezdovaných lexém. Na rozdiely v uvádzaní feminatív v Slovníku slovenského jazyka (Peciar a kol. 1959 – 1968, ďalej aj SSSJ), KSSJ a SSSJ upozorňuje aj M. Ivanová (2019). Autorka (ne)zaradenie konkrétnych feminatív interpretuje ako súhrn troch faktorov – metodiky spracovania slovníka, dostupnosti materiálových zdrojov a zmien v kultúrno-spoločenskej situácii.

¹⁵ Zánik či zachovanie lexikálnych medzier v prípade feminatív **posunovačka, *rušňovodička, *strojnička, *strojvodkyňa* vzhľadom na aktuálne vydané diely SSSJ nie je možné overiť. Možno však využiť *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny* (Sokolová – Jarošová 2022; ďalej aj OGSS), ktorý síce nie je výkladovým slovníkom, funguje však ako jeho alternatívna pravopisná verzia. V heslári tohto slovníka sa nachádzajú feminatíva *rušňovodička* aj *strojnička*.

¹⁶ Výskyt v korpuse *Aranea* nezodpovedajú významu feminatíva utvoreného od lexémy *posunovač* s významom „žel. zamestnanec pri posunovaní vlakov“ (porov. KSSJ).

¹⁷ Nateraz sme zaznamenali v SNK aj korpuse *Aranea* po jednom výskyte.

¹⁸ Pri vyhľadávaní lexémy *strojvodkyňa* sa vylúčili výsledky obsahujúce názov románu Pavla Vilkovského *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa* (2017).

cie lexikálnej medzery aj v KSSJ. V spracovaní SSSJ a OGSS sa lexikálne medzery objavujú iba v heslách *debnár* – **debnárka*; *kováč* – **kováčka*; *sedlár* – **sedlárka*; *tesár* – **tesárka*, čo môže naznačovať posun v spoločenskom vnímaní žien vykonávajúcich tieto práce. Pomenovania osôb podľa remesiel, ktoré sa časom stali povolániami, resp. v súčasnosti fungujú ako hobby, sú pri utváraní feminatív prirodzene produktívne na rozdiel od pomenovaní podľa remesiel, ktoré sa naďalej vnímajú iba v tradičnom zmysle.

To je možné overiť aj korpusovými dokladmi – lexémy *debnárka*, *kolárka*, *sedlárka* sa v databázach SNK ani Aranea vôbec nenachádzajú, kým *drotárka* (v oboch korpusových databázach vyše 100 výskytov)¹⁹, *kováčka* (vyše 130), *murárka* (4/20²⁰), *stolárka* (viac ako 20 výskytov v oboch databázach), *tesárka* (5/8) majú v intenciách špecifickej tejto lexiky relatívne významné zastúpenie. Aj v skupine týchto pomenovaní teda došlo k oslabeniu pôsobenia sociálnych faktorov, ktorých vplyv sa obmedzuje už iba na málo frekventované lexémy označujúce osoby podľa (postupne zanikajúcich) remesiel.

Lexikálne medzery sa v slovníkoch objavujú aj na strane maskulína, a to v prípade, že sa pomenovanie týka povolání, ktoré typicky vykonávajú ženy. Podľa spracovania KSSJ aj SSSJ takéto lexikálne medzery existujú pri pomenovaniach ženských osôb *mažoretka*, *chyžná* či *letuška*.

Aj v tomto prípade však konfrontácia s korpusovými dokladmi niektoré z lexikálnych medzier relativizuje, porov. *mažoret* (2/9)²¹, *chyžný* (3/1)²². Pôvodná asymetria v prípade pomenovania *letuška* sa zmenila na symetriu prevzatím pomenovania *steward* z angličtiny²³.

Vo všeobecnosti možno konštatovať iba ojedinelý výskyt lexikálnych medzier obmedzovaných sociálnymi faktormi na strane maskulína/maskulínativa. Okrem samotných sociálnych faktorov tu významnú úlohu zohrávajú aj slovotvorné zákonitosti, keďže feminatíva sa odvodzujú od pomenovaní mužskej osoby. Preto aj pomenovania osôb podľa profesií, ktoré sa tradične vnímajú ako ženské (napr. *kadernička*, *kozmetička*, *kvetinárka*, *striptérka*, *upratovačka*, *vizážistka*), majú maskulínny motívant a v slovníkoch sú štandardne spracované ako prihniedzované pri maskulínach.

¹⁹ Pre zjednodušenie budeme pri konkrétnej lexéme v zátvorke uvádzať vždy iba číselné údaje o počte dokladov v oboch skúmaných korpusových databázach v podobe (počet výskytov v SNK/počet výskytov v korpuse Aranea).

²⁰ Reálnych výskytov lemy *murárka* v korpuse Aranea je 54, v ostatných prípadoch ide o homonymiu s názvom hmyzieho druhu *murárka obyčajná*.

²¹ Zvyšné výskyty predstavujú okaziónálne nesklonné adjektívum (*mažoret sólo*).

²² Samozrejme, v tomto prípade nemožno vylúčiť okaziónálny status lexémy.

²³ Symetrický vzťah v tomto prípade teda nie je výsledkom slovotvorných vzťahov. Na druhej strane od pomenovania *steward* sa „automaticky“ utvorilo feminatívum *stewardka*, ktoré funguje ako (sémantické) synonymum lexémy *letuška*. Čiastočný sémantický posun pramení z významu lexémy *steward* a *stewardka*, ktoré pokrývajú význam „obsluha v lietadle alebo na lodi“.

4.1.3. Pomenovanie osôb podľa charakteristík, vlastností a správania

Ďalšou skupinou, v ktorej sú lexikálne medzery ovplyvňované sociálnymi faktormi, sú pomenovania osôb podľa charakteristík osobnosti, vlastností, istého spôsobu správania atď. V tejto skupine sa stereotypné vnímanie oboch pohlaví „konzervuje“ ešte výraznejšie, než je to pri pomenovaniach na základe povolania. V oblasti zamestnania došlo v posledných približne 50 rokoch k výraznej emancipácii, hovoriť o výlučne mužských a výlučne ženských profesiách dnes už nie je celkom možné, čo zreteľne potvrdzuje aj postupné zapĺňanie pôvodných lexikálnych medzier. Na druhej strane stereotypy zakódované v konceptualizácii pomenovaní na základe charakteristík či vlastností podliehajú zmenám v dlhšom časovom období, než je to pri zamestnaniach, kde je jedným z určujúcich sociálnych faktorov ekonomika. Kultúrne aspekty vnímania pohlaví v povedomí spoločnosti pretrvávajú o čosi dlhšie, čo sa prejavuje aj v lexike prostredníctvom existencie lexikálnych medzier v istých typických skupinách pomenovaní. Zvlášť výrazné je to pri pomenovaniach konceptualizujúcich negatívne vlastnosti stereotypne vnímané ako typické iba pre jedno či druhé pohlavie.

Lexikálna medzera v podobe absencie pomenovania ženskej osoby sa takto objavuje napríklad pri lexémach ako *agresor*, *bitkár*, *držgroš*, *násilník*, *zabijak*, *zloduch*²⁴. Napriek tomu, že vlastnosti či činnosti, ktoré sú ich onomaziologickými motívmi²⁵, nepredstavujú exkluzívne mužské vlastnosti, činnosti či správanie, prototypicky sa spájajú práve s mužmi²⁶. V lexikografických spracovaniach týchto lexém feminatívum neabsentuje plošne, prechýlené formy *bitkárka* a *násilníčka* sa nachádzajú v SSSJ-2006 a 2011²⁷, čo podobne ako v predchádzajúcich opísaných prípadoch signalizuje posun v prístupe k uvádzaniu feminatív (v KSSJ obe tieto lexémy chýbajú). Korpusové vyhľadávanie na druhej strane potvrdzuje aj lexému *agresorka* (9²⁸ /62), ktoré sa výraznejšie neodlišujú od frekvencie výskytov lexémy *bitkárka* (42/136), *držgroška* (9/20), *násilníčka* (20/62), *zabijačka* (8/15), a dokonca *zloduška*

²⁴ (Ne)uvádzanie feminatíva nemožno nateraz overiť v SSSJ, *zabijačka* sa už ale nachádza v OGSS.

²⁵ Onomaziologický motív je základom reflektujúcim mimojazykovú realitu, ktorý si jazykové spoločenstvo zvolí ako najvýraznejší znak denotátu a ktorý sa potom stáva motivantom pre novoutvorené pomenovanie. Takto je základom pomenovania *učiteľ* vyjadrenie vzťahu k činnosti, ktorú pomenovaná osoba vykonáva (teda k verbu *učiť*), kým v prípade pomenovania *fyzik* je onomaziologickým motívom substancia – *fyzika*, v pomenovaní sa teda konceptualizuje vzťah k predmetu činnosti.

²⁶ Ako ukazujú rozličné štatistiky a výskumy (napr. Giordano – Cernkovich 1997; Burton et al. 1998; Španko 2019; Sarre et al. 2021), muži sú medzi páchatel'mi trestnej činnosti bez ohľadu na jej druh zastúpení vo výrazne väčšej miere, neznamená to však, že by ženy trestné činy vôbec nepáchali.

²⁷ Feminatívum *držgroška* je spracované zatiaľ iba v OGSS. Paradoxom v tomto prípade je aj to, že v KSSJ, podľa ktorého je pri pomenovaní *držgroš* lexikálna medzera na strane feminatíva, uvádza v hesle lexémy *žgrloš* prihniedzované feminatívum *žgrloška*.

²⁸ Z výskytov je možné odčítať potenciálnu sekundárnu lexiu s významom „(v športe) hráčka s agresívnym štýlom hry“.

(0/10). Lexikálne medzery sa teda v tejto skupine zaplňajú, čo lexikografická prax postupne zohľadňuje.²⁹

Jedným z negatívnych stereotypov v rámci hodnotenia vlastností a správania žien je zas tendencia priveľa rozprávať, ohovárať, konceptualizovaná v názvoch ženských osôb s expresívnym príznakom, pri ktorých potenciálne existuje lexikálna medzera na strane pomenovania mužskej osoby – *jazyčnica*, *rafika* či *rapotačka*. Hoci sa tieto lexémy javia ako odvodené od pomenovaní mužskej osoby **jazyčník*, **rafik*, resp. **rapotač*, tieto nielenže nie sú lexikograficky spracované³⁰, ale nie sú zastúpené ani v skúmaných korpusových databázach³¹. Vychádzajúc zo súčasného stavu, možno teda v týchto prípadoch hovoriť o existencii lexikálnej medzery.

Lexikálne medzery sa objavujú na miestach oboch pomenovaní osôb podľa (špecifického či konkrétneho³² typu) sexuálneho správania, a to v závislosti od jeho charakteru. Absencia feminatíva pri pomenovaniach na základe deviantného sexuálneho správania v lexikografickom spracovaní lexém *pedofil*, *nekrofil*, *znásilňovač*³³ či *zoofil*³⁴. Feminatíva sa v korpuse v týchto prípadoch síce objavujú, výskyty sú však nateraz – s výnimkou lexémy *pedofilka* (8/29) – na hranici okazi-onálnosti: *nekrofilka* (3/7), *znásilňovačka* (0/1³⁵), *zoofilka* (2/13). Málopočetné zastúpenie týchto lexém v korpusových zdrojoch, ako aj pôvodné medzery v slovníkovom spracovaní týchto jednotiek poukazujú na (takmer) automatické spájanie rôznych druhov deviantného sexuálneho správania s mužským pohlavím. Napriek tomu však nemožno automaticky uvažovať o biologickej podmienenosti týchto lexikálnych medzier.

Správanie súvisiace so sexualitou sa v prípade žien stereotypizuje predovšetkým a jednoznačne v prípade promiskuity či sexuálnych vzťahov mimo spoločnosťou akceptovaného zväzku. V oboch prípadoch takéto správanie predstavuje výrazný odklon od stereotypizovanej „ideálnej“ ženskej sexuality, napr. *pobehlica*, *pre-*

²⁹ Opäť tu však nemožno vylúčiť ani vplyv metodiky spracovania konkrétneho slovníka (porov. poznámku č. 14).

³⁰ Jednotka *jazyčník* sa uvádza v OGSS, s kvalifikátorom *zried.* aj v SSI, Slovníku slovenských nárečí (Ripka 1994) a v Historickom slovníku slovenského jazyka (Majtán et. al. 1991).

³¹ *Rapotač* je zastúpený jedným výskytom v SNK, nateraz ho teda možno vyhodnotiť ako okazi-onalizmus, lexéma *jazyčník* je napriek svojej prítomnosti v OGSS (2022) v korpusových databázach prítomná iba v homonymných významoch „vzácná reliktná rastlina z čeľade astrovitých rastúca v mokradňových a slatinných spoločenstvách“ (SSSJ-2011) a ako pomenovanie osoby s významom „príslušník novopohanskej viery“.

³² Teda takého, ktorý sa vymyká predstave „bežnej, normálnej“ sexuality.

³³ *Nekrofil* a *znásilňovač* sú spracované zatiaľ iba v OGSS, čo je však zároveň slovník, v ktorom sa doteraz ukazovala najvyššia miera symetrie. Absencia ženských foriem preto, domnievame sa, indikuje existenciu lexikálnej medzery.

³⁴ Pomenovanie ženskej osoby sa uvádza iba v *Slovníku cudzích slov* (2005).

³⁵ Vyhľadávanie tejto lexémy v korpusových databázach ponúka výskyty lexémy *znásilňovačka* s významom „akt znásilnenia“.

*spanka, radodajka*³⁶. Expresívne pomenovania ženských osôb pomenúvajúce promiskuitne sa správajúcu ženu sú rodovo asymetrické ako dôsledok výrazne negatívneho hodnotenia takéhoto správania. Pomenovania mužských osôb na základe týchto charakteristík absentujú v skúmaných lexikografických zdrojoch³⁷ aj v korpusových databázach, pretože vnímanie promiskuitnej sexuality – alebo toho, čo sa za promiskuitnú sexualitu považuje – mužov a žien je v spoločnosti veľmi odlišné. Na označenie promiskuitne sa správajúceho muža sa v slovenčine zaužívali lexémy *frajerkár, sukničkář, záletník* či *donchuan*, miera negatívnej expresivity týchto lexém je však jednoznačne nižšia³⁸. Výnimku tvorí vulgarizmus *kurevník/kurváč*, expresívny charakter týchto lexém však paradoxne spočíva v motivačnom vzťahu k lexéme *kurva*³⁹, implikujúc, že mužská promiskuita je tu výrazne negatívne posudzovaná nie sama osebe, ale „odvodzuje sa“ od žien, s ktorými muž udržiava sexuálne vzťahy. Skutočnosť, že partnerky takéhoto muža nemusia byť samy nevyhnutne promiskuitné, ako sa to naznačuje motivantom *kurva*, je z tohto hľadiska rovnako paradoxná.

Kým u žien je sexuálne promiskuitné správanie považované za zásadný charakterový nedostatok, mužská sexualita sa posudzuje omnoho miernejšie, promiskuita sa často v ich prípade označuje za prirodzenú alebo aspoň tolerovateľnú⁴⁰.

Stereotypizácia mužskej sexuality sa však výrazne prejavuje pri pomenovaní osôb s homosexuálnou orientáciou. Tá je spoločnosťou historicky – a pomerne výrazne aj v súčasnosti – považovaná za nemorálnu a neprirodzenú. Hoci to možno povedať o postojoch spoločnosti k homosexualite vo všeobecnosti, ako najvýraznejší odklon od predstavy typickej mužskosti sa mužská homosexualita vníma ako extrémne problematická⁴¹. Jedným z dôsledkov tejto negatívnej stereotypizácie je aj absencia feminatív odvodených od pejoratívnych až vulgárnych pomenovaní mužských osôb s homosexuálnou orientáciou, napr. *tepoš, buzerant, buzík* či *homoš*.

³⁶ Možno uviesť aj ďalšie ako *cundra, flandra, kurva* či *šetka*, ktoré však nevznikajú slovotvorne.

³⁷ *Pobehlik* aj *radodaj* sa uvádzajú v SSJ, *radodaj* s významom „kto rád rozdáva, štedrý človek“, *pobehlik* s významom „pobehaj“. V týchto významoch sa obe lexémy objavujú aj v skúmaných korpusových databázach. Lexéma *radodaj* sa v korpuse v jednom prípade vyskytuje s významom viazucim sa k sexualite, na rozdiel od feminatíva však ide o neživotné substantívum pomenúvajúce vibrátor.

³⁸ Na tomto mieste si dovoľíme polemizovať s uvedením kvalifikátorov *pejor.* pri lexémach *sukničkář* a *záletník*, ako sú zachytené v KSSJ. Ešte paradoxnejšie toto označenie vyznieva v porovnaní so slovníkovým spracovaním lexémy *pobehlica*, v ktorom kvalifikátor označujúci expresivitu lexémy úplne absentuje.

³⁹ Resp. k verbu *kurviť sa*, ktoré je utvorené od lexémy *kurva*.

⁴⁰ K výskumom o rozdielnej percepcii mužskej a ženskej sexuality (tzv. sexual double standards) porov. napr. Lefkowitz – Shearer – Gillen – Espinosa-Hernandez 2014; Endendijk – van Baar – Deković 2019 (tam aj ďalšia literatúra).

⁴¹ Porov. napr. štúdiu Bettinsoli – Suppes – Napier (2020), ktorá na základe výskumu v 23 krajinách sveta konštatuje negatívnejšie postoje spoločností voči homosexuálne orientovaným mužom v porovnaní so všeobecne pozitívnejšími postojmi voči lesbám, ako aj výraznú spojitosť medzi schvaľovaním a správaním sa v medziach rodových stereotypov a predsudkami viazucimi sa k (homo)sexualite.

Pomocou korpusového vyhľadávania sa existencia feminatív utvorených od týchto pomenovaní potvrdila iba na hranici okazionálnosti – *teploška* (1/1), *homoška* (1/2), lexéma *buzička* sa v korpusových databázach nenachádza. Jediná slovníkovo spracovaná lexéma (*buzerantka*⁴²) má zodpovedajúce hodnoty aj v korpusoch (20/29). Rozdiel vo vnímaní homosexuality oboch pohlaví však reflektuje aj frekvencia lexém *buzerant* – *buzerantka*. Proti spomínaným dvadsiatim, resp. dvadsiatim deviatim výskytom feminatíva je v SNK 765 a v korpuse Aranea 3 527 výskytov lexémy *buzerant*. Aj v tomto prípade teda možno konštatovať, že stereotypizácia jedného z pohlaví v konkrétnej oblasti spoločenských vzťahov často znamená existenciu lexikálnych medzier na strane pomenovania osoby opačného pohlavia. Rodová asymetria je tu výsledkom konceptualizácie negatívnych alebo negatívne posudzovaných stereotypov pripisovaných jednému pohlaviu, kým v prípade opačného pohlavia sú rovnaké vlastnosti či správanie považované za irelevantné.

5. PARALELNÁ DESIGNÁCIA SO SÉMANTICKÝM POSUNOM

Podstata sémantického posunu ako jedného z typov rodovej asymetrie spočíva v existencii lexikálne symetrickej dvojice pomenúvajúcej mužskú a ženskú osobu, ktoré sú späť slovotvornou motiváciou. Okrem obohatenia o sémantický príznak „žena“, resp. „muž“, sprevádzajúceho utvorenie feminatív či maskulínativ, sa však odvodená lexéma sémanticky výraznejšie líši od svojho motivantu, vytvárajúc tak lexikálne, gramaticky symetrickú, ale sémanticky asymetrickú dvojicu. Zo slovotvorného hľadiska je teda možné hovoriť o modifikácii významu, kým lexikálny význam sa od čistej modifikácie „motivujúce pomenovanie + žena“ vzdialil.

Hoci v dvojici pomenovaní *kňaz* – *kňažka* obe lexémy označujú osobu vykonávajúcu istú formu náboženských obradov, slovníkové výklady významu týchto jednotiek uvádzajú: *kňaz* „kto z povolania vykonáva náboženské a obradné úkony, kto je predstaviteľom náboženského spoločenstva a prostredníkom medzi ľuďmi a Bohom al. božstvom“; *kňažka* „(v polyteistických kultoch alebo mytológiách) žena zasvätená určitému božstvu a vykonávajúca kultové úkony najmä pri náboženských obradoch“ (SSSJ-2011). Pri pomenovaní mužskej osoby je zjavná spojitosť s náboženstvami v tradičnom vymedzení, kým pri pomenovaní ženskej osoby sa význam viaže na mytologické, resp. pohanské náboženstvá a kulty. Vo väčšine svetových náboženstiev sú vykonávateľmi obradov a predstaviteľmi cirkví muži, obsadzovanie týchto pozícií ženami je inštitucionálne obmedzované⁴³, absencia sémanticky symetrickej lexémy pomenúvajúcej ženskú osobu je preto očakávaná. Úloha žien pri náboženských obradoch však bola/je akceptovaná v rôznych iných náboženstvách, čo

⁴² SSSJ-2006 uvádza aj feminatívum *buzerantka*.

⁴³ Napríklad pri pomenovaniach ďalších funkcií súvisiacich s katolíckou cirkvou je na mieste pomenovania ženskej osoby lexikálna medzera (porov. časť 3.1.).

spôsobuje vznik sémantického posunu pri prechýlenom pomenovaní. Na tento sémantický rozdiel však upozorňuje iba jeden zo skúmaných slovníkov – SSSJ-2011. KSSJ uvádza lexému *kňazka* v rámci metódy redukovaného výkladu ako súčasť hesla *kňaz* bez konkretizácie sémantického posunu.

Homogénnu skupinu lexém so sémantickým posunom predstavuje archaický spôsob pomenúvania manželky na základe povolania či funkcie, ktoré vykonáva jej manžel, napr. *bača – bačovka, farár – farárka, hájnik – hájnička, horár – horárka, kantor – kantorka, mlynár – mlynárka, notár – notárka, richtár – richtárka*. Význam prechýlených lexém z tejto skupiny je teda „manželka osoby, ktorú pomenúva motivant“ na rozdiel od čistého procesu utvorenia feminatíva „osoba, ktorú pomenúva motivant + žena“. Zo slovotvorného/onomaziologického hľadiska v tomto prípade možno hovoriť o akomsi špecifickom type prechýlenia, a teda modifikácie. Tento spôsob pomenúvania ženských osôb má pravdepodobne základ v spôsobe vnímania žien ako závislých od postavenia manžela, ich úloha v spoločnosti sa teda odvodzovala od roly, ktorú v nej zastával manžel. Úlohou žien bola starostlivosť o deti a domácnosť. Spoločnosť mimo rodiny ich teda nemohla identifikovať iným spôsobom, ich sociálny status sa priamo odvodzoval od spoločenského postavenia manžela. V súčasnosti sa tieto lexie považujú za sekundárne, na primárny význam sa prehodnotili lexie s významom čistého prechýlenia⁴⁴, pričom tento spôsob pomenúvania ženských osôb už nemožno považovať za produktívny. Referovanie o ženských osobách v súvislosti s manželovým zamestnaním, resp. funkciou, ktorá sa viaže na prestížne postavenie v spoločnosti, v slovenčine pretrváva v podobe adjektíválnych lexém so sufixom *-ová* utvorených analogicky podľa prechýlených priezvisk, napr. *pani prezidentová, pani ministrová, pani riaditeľová* atď.

Analogický proces, ktorý by využíval spoločenské postavenie či povolanie manželky ako (onomaziologický) motív na pomenovanie mužskej osoby, v slovenčine neexistuje. To je pravdepodobne dôsledkom mimojazykových kultúrnych zvyklostí, nie jazykových pravidiel. Zo spoločenského hľadiska nebýva typické odvodzovať status muža od spoločenského postavenia jeho partnerky/manželky. Tento proces ale nie je typický ani z intralingválneho hľadiska, pri tvorení maskulínatív od feminín,⁴⁵ ktoré je vo všeobecnosti okrajovým javom.

Do skupiny lexém so sémantickým posunom zaraďujeme aj také motivačné dvojice, ktoré sa okrem odlišnej sémantiky vyznačujú aj rozdielnym pragmatickým

⁴⁴ Ako to spracúvajú aj súčasné slovníky, KSSJ a SSSJ.

⁴⁵ Podľa analýzy M. Sokolovej (2000, s. 445) je v slovenčine len minimum prípadov tvorenia maskulínatív – *baleťák, bosorák, ježibábel, strigôň, vdovec*. Rovnaká tendencia sa potvrdzuje aj v naj-súčasnejšej lexike, analýza rodovej asymetrie na 500 neologických jednotkách zozbieraných v rámci prípravy *Slovníka slovenských neologizmov* (Ološtiak – Rešovská – Gianitsová 2021) ukázala iba jeden takýto prípad, motivačnú dvojicu *rosnička – rosničkár* (Kocanová 2022).

statusom. Lexémy *zlatokop* – *zlatokopka*⁴⁶ sú napriek motivačnému vzťahu odlišné zo sémantického aj pragmatického hľadiska. Pri lexéme *zlatokop* s významom „kto hľadá a dobyva zlato“ (KSSJ) existovala pôvodne lexikálna medzera, pomenovanie ženskej osoby s týmto významom neuvádza KSSJ ani starší SSJ. Lexéma *zlatokopka* vznikla slovotvorne ako feminatívum, jeho fyzické utvorenie však v tomto prípade nasleduje zmena sémantiky, v rámci ktorej sa na základe metaforického prenosu významu z „dobyvateľ a zlata“ pri pomenovaní ženskej osoby vytvoril význam „žena udržiavajúca vzťahy s finančne zabezpečenými mužmi s cieľom z nich materiálne profitovať“⁴⁷. Na tento význam sa navyše navrstvuje aj extralingválny príznak expresivity, sémantický posun v uvedenej motivačnej dvojici je teda založený na kombinácii sémantickej a expresívnej odlišnosti.

6. EPICENÁ

Epicená sú lexikálne jednotky, ktoré majú ustálený gramatický rod, vzhľadom na svoj všeobecný význam však môžu pomenúvať osoby mužského i ženského pohlavia. Typicky sa vyskytujú medzi všeobecnými pomenovaniami osôb ako *človek*, *osoba*, *jednotlivec*, *individuum*. Na rozdiel od obojrodových substantív, pri ktorých sa biologické pohlavie denotátu zohľadňuje na úrovni kongruencie, v syntagmách s epicenami sa slovné druhy s kategóriou kongruencie prispôsobujú gramatickému rodu substantíva.

Za najuniverzálnejšie epicenum je nepochybne možné považovať lexému *človek*. Jej sémantická aj štylistická univerzálnosť nezávislá od biologického pohlavia denotátu sa však prejavuje iba v dvoch (prvej a tretej) z piatich⁴⁸ lexíí: 1. najvyvinutejšia živá bytosť schopná myslieť, hovoriť, pracovať a smiať sa; 2. bližšie neurčená osoba, niekto, ktokoľvek, každý; 3. ľudská bytosť s dobrými vlastnosťami, ľudský, humánny tvor; 4. mužská osoba, chlap; 5. *človeče* pri zvolaní, upozornení, oslovení, výzve a pod. (dôverne, karhavo, vyčítavo a pod.).

Používanie lexémy *človek* v niektorých kontextoch teda pomenúva iba osobu mužského pohlavia de facto implikujúc, že osoba ženského pohlavia s týmto pomenovaním identifikovaná byť nemôže (porov. aj Sokolová 2000, s. 444). Pochopiteľne, to je možné pozorovať priamo v súvislosti s lexiou „mužská osoba, chlap“, ale čiastočne aj v rámci lexíí „bližšie neurčená osoba, niekto“ a „pri zvolaní, upozornení“ (vokatív *človeče*).

Ďalšie lexémy patriace k epicenám, v tomto prípade už bez lexíí pomenúvajúcich denotát konkrétneho biologického pohlavia, sú napr. *subjekt*, *jednotlivec*, *jedinec*,

⁴⁶ Lexému *zlatokopka* možno interpretovať tiež ako kompozitum *zlato*, *kopať* → *zlatokopka*.

⁴⁷ Lexéma pomenujúcu mužskú osobu sekundárny význam nenadobudla, okrem absencie v skúmaných lexikografických dielach ju nateraz nie je možné potvrdiť ani korpusovým vyhľadávaním.

⁴⁸ Relevantných v tomto kontexte, t. j. takých, ktoré fungujú ako pomenovanie osoby (SSSJ-2006).

osobnosť, bytosť či *hlava*. V prípade niektorých epicen ide o monosémické lexémy (*jednotlivec, jedinec*⁴⁹), ďalšie sú polysémické, pričom všetky ich lexie je možné považovať za epicená (*osobnosť, bytosť*), v niektorých prípadoch majú takýto charakter iba niektoré lexie (*hlava* „človek ako jedinec“ a „vedúca al. zodpovedná osoba v istom spoločenstve“, *subjekt* „nositeľ vlastností, činností, zážitkov, jednotlivec, jedinec“).

Odzrazom fungovania gramatického rodu v slovenčine ako protikladu k prirodzenému rodu je aj existencia epicen-neutier. Lexémy *individuum* v oboch svojich významoch „*kniž. al. odb. jednotlivec, jedinec*“ a „*obyč. pejor. človek (vzbudzujúci nevôľu), kreatúra*“ a *stvorenie* s významom „*obyč. expr. stvorená bytosť; ľudský tvor, osoba*“ fungujú ako epicená, ich špecifikom je registrová či expresívna motivovanosť. To je pravdepodobne možné čiastočne vnímať aj ako dôsledok gramatického rodu týchto lexém – pomenúvanie osôb lexémami stredného rodu je samo osebe príznakové,⁵⁰ hoci by sa paradoxne z pohľadu súčasných snáh o používanie rodovo neutrálneho jazyka mohlo javiť ako vhodné.

Okrem epicen-neutier v slovenčine fungujú aj ďalšie všeobecné pomenovania osôb, ktoré sa vyhodnocujú ako príznakové. Ide predovšetkým o špecifickú skupinu väčšinou sémanticky utvorených pomenovaní, kde sa sekundárny personálny význam odvodzuje od primárneho významu označujúceho rozprávkové, nadprirodzené bytosti či zvieratá. Tieto lexémy možno považovať za epicená, keďže rovnako pomenúvajú denotát bez ohľadu na jeho pohlavie, napr. *beštia*⁵¹, *kreatúra, netvor, obluda, príšera, zver*. Primárne významy týchto lexém sa metaforicky prenášajú na osoby, pričom tieto lexie „preberajú“ expresivitu primárnych lexíí (*beštia, kreatúra, netvor*) alebo k nadobudnutiu expresivity dochádza pri utvorení nového významu (*obluda, príšera*). V rámci korpusových výskytov sa jednoznačne potvrdzuje ich epicenický status, i keď jednotlivé lexémy vykazujú prirodzene vyššiu frekvenciu v kontextoch, kde sa gramatický rod substantíva zhoduje s biologickým pohlavím denotátu.⁵²

Za epicenum možno považovať aj lexému *anjel* – ďalšiu sémanticky utvorenú lexíu, ktorej personálny význam stavia na metaforickej zmene významu z nadpriro-

⁴⁹ V súlade so spracovaním v SSSJ-2011 považujeme význam „jednotlivý živočíšny alebo rastlinný organizmus“ za homonymný.

⁵⁰ Výnimku tvoria pomenovania nedospelých osôb – lexémy pomenujúce deti sú typicky stredného rodu (porov. zoznam pomenovaní osôb vyexcerpovaný z KSSJ, Micháľková 2009).

⁵¹ V hesle *beštia* v SSSJ-2006 sa uvádza aj lexia s personálnym významom „*expr. prefikane, vypočítavo konajúca žena (často ako nadávka)*“, ktorú, samozrejme, nemožno považovať za epicenum, keďže jednoznačne pomenúva denotát na základe biologického pohlavia.

⁵² Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov lexém z uvedenej skupiny, v ktorých sa gramatický rod nezodpovedá pohlaviu denotátu: *Tvrdil, že nie je žiadna beštia a nikomu nechcel ublížiť, tobôž nie vlastným vnukom.; Prešlo niekoľko storočí a rímske cisárstvo sa po panovaní takých kreatúr ako Nero či Caligula čoraz viac podobá rozvrátenej „dekadentnej“ gréckej kultúre.; Je to netvor. Zabila ti dcéru.; Jeho otec bol obluda.; Príšery ako on sa nemenia.*

dzenej bytosti so špecifickými vlastnosťami na osobu. Napriek mužskému gramatickému rodu sa tieto lexémy – hoci v nepopierateľne menšej miere – používajú ako epicená aj na pomenovanie ženských osôb, porov. napr. korpusové doklady *Vari je táto žena anjel, ktorého mu zoslalo samo nebo ako odmenu za všetko zlé, čím v živote musel prejsť?*; *Žena mala byť „domáci anjel“, „strážkyňa kozuba“.; Mladý, ženy nie sú anjeli, ženy sú potvory.*

Ako sa ukazuje, lexie, ktorých personálny význam je výsledkom sémantického (metaforického) prenosu, sa môžu stať epicenami práve v dôsledku významovej zmeny z nereálnej, fantazijnej bytosti na pomenovanie osoby. Pri transformácii nepersonálneho, resp. špecifického personálneho významu na personálny význam je nadobudnutie epicenického charakteru jednoduchšie, keďže v prípade primárnej lexie nie je pohlavie denotátu natoľko závažným významotvorným činiteľom.⁵³

Za epicená možno tiež považovať lexémy pomenújúce osoby na základe špecifických charakteristík – *génus*, *hviezda* či *celebrita*. Z korpusových dát vyplýva jednoznačná prevaha výskytov lexémy *génus* v kontextoch, kde sa používa na pomenovanie denotátu mužského pohlavia. To je pravdepodobne možné pripísať jednak tomu, že ide o maskulínium, niekoľkonásobne vyššie zastúpenie tejto lexémy vo funkcii pomenovania denotátu mužského pohlavia však môže súvisieť aj s potenciálnou existenciou lexikálnej medzery. Epicenický charakter mohlo toto pomenovanie teda nadobudnúť ako dôsledok vyrovnania sa s existujúcou lexikálnou medzerou, t. j. absenciou feminatíva **génuska*. Tento status lexémy *génus* vyplýva aj z výskytov *ona je vo varení génus; označovali ju za génia; každá z nich vyznievala ako génus; tá žena bola génus.*

V prípade lexém *hviezda* a *celebrita* je ich epicenický charakter jednoznačnejší. Z korpusovej sondy síce nie je možné získať presné údaje⁵⁴ o frekvencii lexémy v súvislosti s konkrétnym denotátom mužského či ženského pohlavia, na základe manuálneho triedenia výskytov na prvých piatich stranách však možno pozorovať, že lexéma *hviezda* je v 25 prípadoch pomenovaním mužskej (napr. *Mužstvo posilnila aj hviezda Neapolu Marek Hamšík.; Mike bol tiež hviezda.*) a v štyroch prípadoch pomenovaním ženskej osoby (napr. *Má z našich žien najzvučnejšiu súperku – ame-*

⁵³ Táto skutočnosť však nie je univerzálne platná, porov. lexémy ako *bosorka*, *ježibaba*, *siréna*, *striga*, *vila* a pod., kde je viazanosť gramatického rodu na „pohlavie“ nereálnych bytostí veľmi silná (všetky uvedené lexémy fungujú ako pomenovania ženských osôb buď s lexikálnou medzerou na strane pomenovania mužskej osoby, alebo sa pomenovanie mužskej osoby slovotvorne utvára v smere feminínium → maskulínium). K špecifickým prípadom vzniku maskulínatív v slovenčine porov. Sokolová (2000).

⁵⁴ Práve vzhľadom na nemennosť gramatického rodu epicen nie je možné využiť filtrovanie na základe tagovania vyhľadávanej lexémy. Iné kritériá vyhľadávania, napr. obmedzovanie kontextu lexémy, by priniesli iba čiastkovú informáciu o frekvencii použitia epicena v závislosti od pohlavia denotátu. Pri lexéme *hviezda* by adekvátnosť výsledkov navyše skresľoval aj jej polysémický status a absencia sémantickej anotácie korpusových textov.

rickú hviezdu Rubinovú.; Oscarová hviezda 25 ročná Kate Winsletová to s chudnutím myslí vážne.). Zhoda gramatického rodu lexémy a biologického pohlavia denotátu sa teda v tomto prípade jednoznačne neuplatňuje, nevplyva ani na preferenciu používania tejto lexémy na pomenovanie denotátov ženského pohlavia.

Približne rovnaký pomer sa manuálnym triedením potvrdzuje aj v prípade epice *celebrita*. 30 výskytov má lexéma ako pomenovanie denotátu mužského pohlavia (napr. *Alice Cooper je nielen hudobníkom, je aj hercom, golfovou celebritou, majiteľom reštaurácie.; Je z neho mediálna celebrita.*) a 12 výskytov sa viaže na denotáty ženského pohlavia⁵⁵ (napr. *Ďalšou celebritou, ktorej Luciine šaty padli do oka, je aj Andrea Verešová.; Hiltonová je tvrdo potrestaná najmä preto, lebo je známou celebritou.*).

Epicená vo všeobecnosti nemožno v slovenčine považovať za frekventovaný prejav rodovej asymetrie. Aj v relatívne obmedzenom počte týchto jednotiek sú lexémy, ktorých epicenický status nie je absolútny, resp. sa viaže iba na niektoré lexie.

7. ZÁVER

Výskum rodových symetrií a asymetrií v lexike umožňuje sledovať, akými spôsobmi jazykové spoločenstvo premieta svoje postoje k mužom a ženám v rôznych oblastiach života do ich pomenovania (alebo do absencie pomenovania). Hoci absolútna väčšina lexikálnej zásoby pomenúvajúcej osoby je v súčasnosti rodovo symetrická, sledujúc emancipačné trendy, ktoré za posledných sto rokov urobili zo žien plnohodnotnú súčasť všetkých oblastí spoločnosti, rodová asymetria ako prejav pretrvávania istých vžitých ideí a stereotypov o mužoch či ženách sa naďalej objavuje v istých typických skupinách pomenovaní. Prezentovaná štúdia ponúka krátku sondu do problematiky rodových asymetrií. Okrem typológie asymetrií a faktorov, ktoré ovplyvňujú ich existenciu, sa v nej analyzujú príklady rodových asymetrií prostredníctvom komparácie ich lexikografického spracovania so situáciou v úze, ilustrovanou korpusovými dokladmi. Hlavným cieľom tejto minisondy bolo načrtnúť, akým spôsobom sa neustále narastajúca prítomnosť a „viditeľnosť“ žien v spoločenskom priestore (ako protiklad tradične vymedzovaného domáceho, rodinného priestoru) premieta do vyrovnávania pôvodne existujúcej rodovej asymetrie v jazyku. Rovnako si však všimá aj prípady, keď je rodová asymetria výsledkom absencie pomenovania mužskej osoby, čo ponúka ucelenejší obraz o sociálnej percepcii mužov a žien, ich úlohách v spoločnosti, očakávaniach, ktoré sú kladené na ich výzor, správanie či vlastnosti. Na základe analýzy niekoľkých konkrétnych skupín pomenovaní možno konštatovať, že rodová asymetria pri pomenovaní osôb, ktorá existuje ako dôsledok

⁵⁵ Pri triedení výsledkov sme použili pozitívny filter na základe vyhľadávania singulárových tvarov lexémy. Plurálové tvary sme vylúčili vzhľadom na problémy s identifikovaním biologického pohlavia denotátu v niektorých konkrétnych kontextoch.

pôsobenia sociálnych faktorov, typicky vzniká na základe stereotypizácie správania a vlastností pripisovaných mužom a ženám. Rodové asymetrie, predovšetkým lexikálne medzery, sa objavujú ako dôsledok stereotypizácie pozitívne a rovnako aj negatívne hodnotených vlastností, schopností či správania. Ak sa v pomenovaní konceptualizujú vlastnosti, správanie či predpoklady, ktoré sú pre opačné pohlavie z pohľadu spoločnosti irelevantné⁵⁶, vzniká lexikálna medzera. Ako však ukázalo viacero „asymetrických“ lexém v rámci našej minisondy, pôvodné asymetrie, ako ich naznačujú staršie lexikografické zdroje, sa v novších slovníkoch, resp. v úze postupne zapíňajú. V prípade sociálnych faktorov pri pomenovaní osôb dochádza k oslabovaniu, resp. strate vplyvu na jazykové spoločenstvo. Pod vplyvom množstva sociálnych zmien sa prestávajú vnímať profesie, správanie či vlastnosti ako exkluzívne mužské či ženské – v tomto zmysle je posun k symetrii logickým zavŕšením desaťročia trvajúceho procesu rodového vyrovnávania lexiky. Je pravdepodobné, že v blízkej budúcnosti sa vplyv sociálnych faktorov na vznik rodových asymetrií ešte viac oslabí, vznik pomenovania osoby jedného či druhého pohlavia budú obmedzovať iba biologické či inštitucionálne faktory. O to významnejšou otázkou sa však stáva, ako tieto tendencie premietnuť aj do reálneho a funkčného používania rodovo vyváženého jazyka. Rodová špecifikácia, spôsob, ktorým sa slovenčina vyrovnáva s požiadavkou rodovej inklúzie, síce významne prispieva k redukcii výskytu rodových asymetrií na úrovni lexiky, ďalším krokom je však rodovo symetrické pomenovania adekvátne implementovať aj v úze snahou o uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka.

Vyrovnávanie pôvodných rodových asymetrií je zásadnou otázkou aj pre lexicografiu. Ako ukázala aj naša minisonda, situácia v úze reprezentovaná korpusovými dokladmi nie vždy zodpovedá uvedeniu pomenovania v slovníku a naopak, lexémy zachytené v slovníku niekedy vykazujú počty výskytov na hranici okazionálnosti. Jedným z možných riešení je v týchto prípadoch akési programové uvádzanie pomenovaní mužskej aj ženskej osoby (pri slovotvornom vzťahu v jednom hesle s prihniezdovaným feminatívom) aj v prípade, že korpusové databázy aktuálne výskyt oboch pomenovaní potvrdzujú iba nízkym počtom dokladov. Ako vhodné sa toto riešenie zatiaľ ukazuje v prípade slovníka spracúvajúceho neologickú lexiku, kde aj samotné pomenovanie mužskej osoby môže byť v korpusových zdrojoch zastúpené len obmedzeným počtom výskytov⁵⁷, ako to vyplynulo aj z analýzy rodových symetrií a asymetrií v skupine neologizmov (Kocanová 2022). Práve pre tieto obmedzenia nateraz ani nie je celkom možné spoľahlivo opísať stav (a)symetrie pomenovaní osôb v neologickej lexike.

⁵⁶ Čiže o nich spoločnosť typicky uvažuje iba v súvislosti s jedným z pohlaví, u druhého ich vníma ako nepodstatné, resp. neexistujúce.

⁵⁷ Napr. lexémy *doménový pirát*, *kontestátor*, *kyberzlodej*, *protiglobalista*, *sexuálny turista*, *steno-
lezec* majú v korpusových databázach iba do 5 výskytov.

Keďže aj predložená štúdia vychádza iba z obmedzeného počtu príkladov, na komplexné posúdenie tejto problematiky bude potrebný rozsiahlejší výskum lexém pomenúvajúcich osoby, pokrývajúci atemporálnu aj neologickú lexiku. Okrem skúmania asymetrií bude takáto analýza navyše môcť slúžiť ako základ pre komplexný výskum tvorenia a fungovania pomenovaní ženských osôb (a osobitne feminatív) v slovenčine.

Literatúra

- BENKO, V. (2014). Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In: P. Sojka – A. Horák – I. Kopeček – K. Pala (eds.): *Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic. Proceedings. LNCS 8655*. Switzerland: Springer, 257 – 264.
- BETTINSOLI, M. L. – SUPPES, A. – NAPIER, J. L. (2020): Predictors of attitudes toward gay men and lesbian women in 23 countries. In: *Social Psychological and Personality Science*, 11/5, 697 – 708. doi: 10.1177/1948550619887785.
- BOSSON, J. – VANDELLO, J. A. – BUCKNER, C. E. (2018): *The Psychology of Sex and Gender*. Los Angeles: SAGE Publications.
- BURTON, V. S. – CULLEN, F. T. – EVANS, D. – FIFTAL ALARID, L. – DUNAWAY, R. G. (1998): Gender, Self-control and Crime. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35/2, 123 – 147.
- BUZÁSSYOVÁ, K – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- CVIKOVÁ, J. (ed.) (2015): *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti*. Dostupné na: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf. (cit. 28. 9. 2022).
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (2015): Význam a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka. In: Cviková, J. (ed.): *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti*. Dostupné na: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf. (cit. 25. 9. 2022).
- DICKINS, T. (2001): Gender differentiation and the asymmetrical use of animate nouns in contemporary Czech. In: *Slavonic and East European Review*, 79/2, 212 – 247.
- ENDENDIJK, J. J. – VAN BAAR, A. L. – DEKOVIČ, M. (2019). He is a Stud, She is a Slut! A Meta-Analysis on the Continued Existence of Sexual Double Standards. In: *Personality and Social Psychology Review*, 24/2, 163 – 190. doi: 10.1177/10888683198913.
- FURDÍK, J., (2004): Slovenská slovo tvorba. Teória, opis, cvičenia. M. Ološtiak (ed.). Prešov: Náuka.
- GARABÍK, R. – WACHTARCZYKOVÁ, J. (2022): Gender asymmetry of Visegrád group languages as reflected by word embeddings. In: *Jazykovedný časopis*, 73/3, 354 – 379.
- GIORDANO, P. C. – CERNKOVICH, S. A. (1997): Gender and antisocial behavior. In: Stoff, D. M. – Breiling, J. – Maser, J. D. (eds.): *The Handbook of Antisocial Behavior*. New York: John Wiley and Sons, 496 – 510.
- HELLINGER, M. – BUBMANN, H. (2015): Gender across languages: The linguistic representation of women and men. In: Hellinger, M. – Motschenbacher, H. (eds.): *Gender Across Languages*. Volume 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1 – 25.
- IVANOVÁ, M. (2019): Identita, kultúra, slovníky: slovenčina v zrkadle súčasnej lexikografie. In: Pekařovičová, J. – Vojtech, M. (eds.): *Studia Academica Slovaca 48. Prednášky 55. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského, 45 – 64.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015). *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda.

- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- KEDRON, K. (2014): *Genderové aspekty ve slovanské frazeologii (na materiálu běloruštiny, polštiny a češtiny)*. Praha: Karolinum.
- KOCANOVÁ, M. (2022): *Rodové symetrie a asymetrie v neologickej lexike*. [Diplomová práca.] Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- KYSELOVÁ, M. – WOJNAROVSKA, A. – DOHNALOVÁ, K. (2021): Porovnanie postojov slovenských, poľských a českých hovoriacich k rodovo (ne)vyváženému jazyku v marketingovej komunikácii. In: Stričević-Kovačević, Z. – Kursar Vuksanović, M. (eds.): *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 25 godina slovakistike u Zagrebu. Međunarodni znanstveni skup povodom 25 godina svakistike u Zagrebu 06.12.2019-07.12.2019*. Záhreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 261 – 271.
- LAWSON, T. – GARROD, J. (2001): *Dictionary of Sociology*. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- LEFKOWITZ, E. S – SHEARER, C. L – GILLEN, M. M. – ESPOSITO-HERNANDEZ, G. (2014): How Gendered Attitudes Relate to Women's and Men's Sexual Behaviors and Beliefs. In: *Sexuality & Culture*, 18/4, 833 – 846. doi: 10.1007/s12119-014-9225-6.
- MAJTÁN, M. et al. (eds.) (1994): *Historický slovník slovenského jazyka. A – J*. Bratislava: Veda.
- MICHÁLKOVÁ, M. (2009): *Gender Asymmetries in Slovak Personal Nouns: dissertation*. The Ohio State University.
- MICHÁLKOVÁ, M. (2014): *Insights into Gender A/Symmetry in Slovak*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Dostupné na: <https://www.publib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Michalkova1/subor/9788055511856.pdf>. (cit. 2. 1. 2023).
- MOLNÁR SATINSKÁ, L. – VALENTOVÁ, I. (2016): *Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie?* Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- OLOŠTIAK, M. – REŠOVSKÁ, S. – GIANITSOVÁ, L. (2021): Jazyková zmena, neologizmy a prameň ich skúmania. In: Mücsková, G. – Muziková, G. (eds.): *Jazyková zmena a prameň jej skúmania*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 207 – 221.
- PECIAR, Š. (ed.) (1959 – 1968): *Slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. (eds.) (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. Prekl. Balážová, L. – Bosák, J. et al. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- RIPKA, I. (ed.) (1994): *Slovník slovenských nářečí I. A – K*. Bratislava: Veda.
- ROPER, C. (2023): Political correctness. In: *Encyclopaedia Britannica*. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/political-correctness> (cit. 20. 2. 2023).
- SARRE, R. – DAY, A. – LIVINGS, B. – MALVASO, C. (2021): *Men are more likely to commit violent crimes. Why is this so and how do we change it?* Dostupné na: <https://findanexpert.unimelb.edu.au/news/16315-men-are-more-likely-to-commit-violent-crimes.-why-is-this-so-and-how-do-we-change-it%3F> (cit. 3. 6. 2023).
- SOKOLOVÁ, M. (2000): Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia ženy a muža. In: Tokárová, A. (ed.): *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Prešov 24. a 25. 11. 1998*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 436 – 447.
- SOKOLOVÁ, M. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2022): *Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka)*. Dostupné na: <https://slovník.juls.savba.sk/>.
- ŠPANKO, S. (2019): *Výhodnotenie štatistických ukazovateľov kriminality za rok 2019*. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?policia&subor=363249> (cit. 3. 6. 2023).

- ŠTEFANĀKOVÁ, J. (2021): Rodová symetria v slovenských publicistických textoch na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk. In: *Slovenská reč*, 86/3, 292 – 327.
- URBANCOVÁ, L. (2019): Rodovo vyvážený jazyk v sociálno-politickom kontexte. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie IV., zborník príspevkov zo 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava, 20. 6. 2019*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 376 – 387.
- URBANCOVÁ, L. (2021): Rodovo vyvážená slovenčina. In: *Štyl jako kategoria badawcza języków, tekstów i kultur słowiańskich 1*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 158 – 166.
- URBANCOVÁ, L. (2022): Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. In: *Gender a výzkum*, 23/2, 41 – 61. doi: 10.13060/gav.2022.018.
- VALDROVÁ, J. (2018): *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- VOJTEKOVÁ, M. (2022): Nové feminatíva v poľskom jazyku. In: *Slavica Slovaca*, 57/1, 21 – 32.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2006): Slovtvorné (onomaziologické) kategórie a slovtvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 57/1, 13 – 32.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R. (2016): Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 81/3 – 4, 5 – 6, 174 – 189, 321 – 344.

Internetové zdroje

- [1] SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS – prim-10.0-public-all. (2022). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupné na: <https://korpus.juls.savba.sk> (cit. 24. 5. 2023).
- [2] ARANEA – Araneum Slovacum VI Beta Maximum (2022). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupné na: <http://aranea.juls.savba.sk/> (cit. 17. 8. 2023).